

165 vuotta Rimmin Uljaskan syntymästä

KUKA OLI VÄINÄMÖINEN?

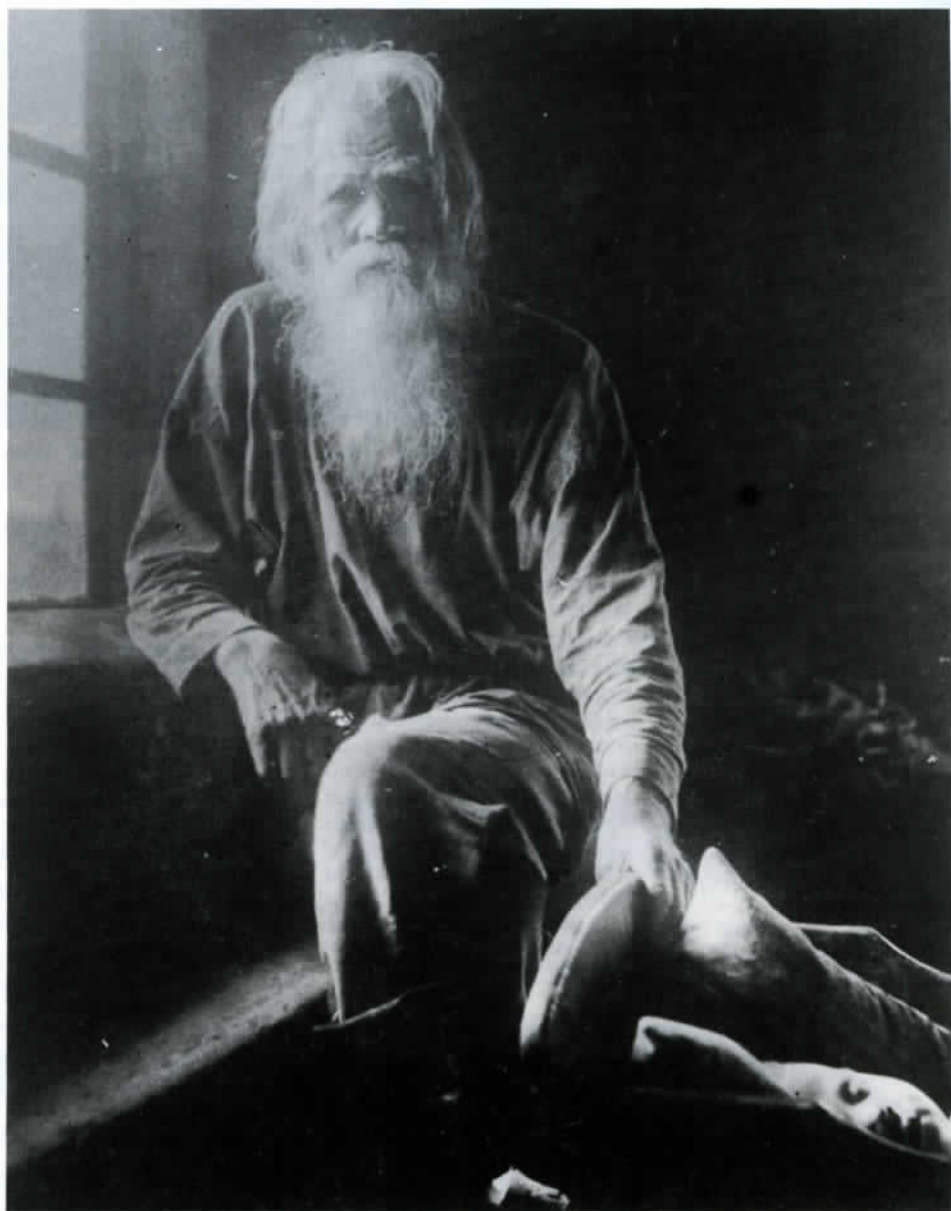
Missä Kalevala syntyi? Tähän kysymykseen ovat suomalaiset uhranneet paljon aikaa ja painomustetta. Vastaus on kuitenkin lyhyt ja yksinkertainen. Kansalliseepoksemme syntyi Kajaanissa Elias Lönnrotin työpöydällä. Kysymys on taideteoksesta, jonka luoja on Kajaanin silloinen piirilääkäri. Materiaalina Lönnrot käytti Karjalasta kerättyjä kansanrunoja.

Eepoksen hehkilöhahmoja koskevaan kysymykseen voidaan vastata hieman laveammin. Kalevalan henkilöt eivät ole historiallisia, mutta jokainenhan meistä tuntee esimerkiksi Väinämöisen ulkonäkönsä! Tämä johtuu kuvataiteilijoiden utterasta työstä, joka muuttui sitten mielikuvissamme konkreettiseksi todellisuudeksi. Tältä pohjalta löytyy vastaus myös Väinämöisen arvoitukseen. Hän oli Kuhmon Vartiuksen kylän Rimmillä elänyt torppari, talonpoika, laukkukauppias, räätäli ja tietäjä Elias Ahtonen, jota Aksel Gallen Gallén käytti mallina maalatessaan eepoksen päähenkilön.

Merkille pantavaa ja ehkä Kainuulle hyvin tyypillistä on, että maakunnan kulttuuripolitiikassa tämä kysymys ja koko kainuulaisen kansankulttuurin asema ns. kalevalataiteen taustalla on jäänyt kovin vähälle huomiolle.

Rimmin Uljaskasta eli Elias Ahtosesta on niukasti konkreettista tietoa. Antoisin lähde on Pertti Virtarannan vuonna 1972 ilmestynyt teos Polku sammui. Siinä esitetyt tiedot perustuvat pääasiassa Rimmin asukkaiden kertomuksiin ja muisteluksiin henkilöstä, jonka kuolemasta oli kulunut jo useita vuosikymmeniä. Muisti on tallentanut tiedot yllättävän hyvin, joskin ainekset ovat ajan saatossa sekoittuneet kokonaisuudeksi, joka jossain määrin poikkeaa sirpaleisen asiakirja-aineiston pohjalta syntyvästä kuvasta. Aukollinen on myös arkistojen anti. Elias Ahtosen henkilökuvaan jäänee pysyviä arvoituksia.

Uljaskan ulkoisen hahmon me tunnemme tarkoin Samuli Paulaharjun ottamasta kuvasta, joka kertoo myös "Väinämöisen"

Rimmin Uljaska, Elias Ahtonen Paulaharjun kuvaamana v. 1915.

luontenpiirteistä. Kuvassa Ahtosen jalkojen juuressa on vienankarjalaiselle kulttuurille vähemmän tyypillinen jalaskehto; hän on mitä ilmeisemmin juuri tuudittanut uunen pojanpoikansa Pekan. Valokuvasta pääteltävissä oleva luontenpiirre vastaa niitä muistikuvia, joita olen itsekin kuullut kerrottavan. Elias Ahtonen oli lapsirakas, ystävällinen ja eloisa persoona, johon Kaleeni ja Reivi (Louis Sparre) Rimmillä ja Lapinsalmessa maalatessaan ihastuivat. Uljaska osasi lukea ja laskea ja mitä ilmeisemmin myös kirjoittaa. Toimittihan hän Rimmin talossa

eräänlaisen opettajankin virkaa.

Paulaharjun kuva kertoo valkohahsisesta miehestä, jonka pitkä partakin on jo valennut. Yllään hänellä on pieksut, suorat yksinkertaiset housut ja pitkäkko paitamainen vaate, johon kuului ehdottomasti vyö. Kuva antaa vaikutelman tyynestä ja seestyneestä miehestä, jota taakse jääneet 85 elinvuotta eivät näytä painavan. Koko olemuksessa on syvä rauhan tuntu.

Kainuun Museossa on albumi, jonka Paulaharju lahjoitti Kajaaniin 1920-luvulla. Siinä olevassa Uljaskaa esittä-

vän kuvan selitystekstissä Paulaharju toteaa Elias Ahtosen toimineen Elias Lönnrotin oppaana. Milloin ja missä? Tunnettu Kalevalan ja Lönnrotin tutkija Väinö Kaukonen suhtautui tähän tietoon varauksellisesti. Paulaharjun maininta Uljaskan syntymäpaikasta viittaa kuitenkin siihen mahdollisuuteen, että Lönnrot olisi todellakin tavannut eepoksensa päähenkilön, tulevan "Väinämöisen" jossain Kiitehenjärven seutuvilla.

Tiedetään myös, että Ahtonen poltti tupakkaa, mikä on yllättävää ottaen huomioon sen vienankarjalaisen elämän-

piiriin, johon hän kuului. Elias Ahtosella oli vaimo ja lapsia, mutta virkavallan siunaus tältä asiain tilalta puuttui, mikä ei ollut mitenkään tavontonta 1800-luvun Vienan Karjalassa, jossa kansanusko ja vanhauskoisuuden eri ilmene-mismuodot säätelivät elämää tehokkaasti, mutta jossa kirkon ja valtion edustajilla oli kovin etäinen rooli. Suomen virkaherrat käyttivät Uljaskan vaimosta usein ilmaisua morsian.

Maantieteellisesti Elias Ahtonen kuuluu siihen elämänpääpiiriin, joka muodostuu Latvajärven, Vuokkiniemen, Luvajärven ja Miinon väliin jäävästä alueesta. Pääsääntöisesti se vastaa 1800-luvun kulttuuriin pohjautuvaa käsitettä Länsi-Viena. Kainuun vienalaishylät ovat sen läntisimmin uloke, joka sijaitsi rajan "väärällä" puolella. Huomion arvoista on, että Rimmillä ja kahdella muulla Kainuun vienalaishylällä näyttää olevan hyvin tiivis yhteys Latvajärven, vanhan runon kuninkaan Arhippa Perttusen kotiutuun.

Uskonnollisesti alue on suppeampi. Kiitehenjärven alue lähikylineen muodosti kokonaisuuden, jossa vallitsi oma erikoislaatuinen vanhauskoinen maailma. Alue joutui kiusallisen huomion kohteeksi 1880-luvun lopulla. Ilmeisesti yhtenä hyvin keskeisenä tavoitteena oli paikallisten uskonnollisten piirteiden tuhoaminen ja ihmisten saattaminen virallisen kirkon vaikutuspiiriin. Kuivajärven koulu, Akonlahden kirkko, pappi ja koulu sekä Ouluun sijoitetu matkapapisto olivat ne välineet, joiden avulla tässä tavoitteessa myös onnistuttiin. Kiusallinen tämä erityishuomio oli nimenomaan Suomen viranomaisille. Kooltaan vähäpätöisistä Kainuun karjalaiskylästä oli tulla yleisvaltakunnallinen riidan aihe aikana, jolloin ns. venäläistämiskausi oli jo selvästi käynnistynyt.

Yhteisönsä tavoin Elias Ahtonen on arvoituksellinen myös uskonnollisesti, mutta tavanomaista suuremmissa määrin. Hänen lähimmässä sukulaisperheessään oli kiistatta vanhauskoisia, mutta hänen oma syvin suhtautumisensa jää avoimeksi. Asiakirjoissa häntä ei merkitä vanhauskoiseksi (raskolnik), mutta toisaalta hän ei myöskään osallistu rikkiin. Mitään selitystä tälle ei anneta.

Arvoitus Rimmin Uljaska on jo syntymästään alkaen.

Käsitykset ajankohdasta vaihtelevat. Itse hän kertoo syntyneensä rajan takana Kiitehenjärven (Kivijärven) rannalla Sappovaaran kylässä vuonna 1830. Venäjänkielisissä asiakirjoissa vuodeksi on merkitty 1829. Suomalaisessa kirjallisuudessa käytetään useimmiten vuotta 1822 ja syntymäpaikkana pidetään Kuhmon eteläosassa sijaitsevaa Lauvoksen kylää. Ruotsin- tai suomenkielisissä asiakirjoissa hänet mainitaan Elias Eskilinpöikana, mutta venäjänkieliset asiakirjat puhuvat Julian Gavrillinpojasta. Muistitieto taas kertoo Kaurosta, joka sopiinkin Gavrillin karjalaiseksi vastineeksi, mutta Eskilin ja Gavrillin välillä ei ole vastavuotta. Entä sitten Lauvoksen kannas? Kylä sivuaa läheisesti Uljaskan elämäntarinaa, mutta siellä hän ei toistaiseksi löytämiäni dokumenttien perusteella ole voinut syntyä.

Tiedot Elias Ahtosen elämän kulusta ovat niin ikään niukat. Kuitenkin viimeistään 1850-luvun alussa hän vilahuttaa Rimmin Huosion talossa ja saapuu kylään pysyvästi 1870-luvun alussa samaan aikaan kuin Suomussalmen Kuivajärvellä syntynyt Ontrei Huovinen. Hän asettuu Rimmilän taloon, jonka hän lunnastaa valtiolta itselleen. Vartiuskylän luterilaisten naapureiden kanssa hän näyttää tulevan mainiosti toimeen. Löytyneiden passiasiakirjojen vähäisyydestä huolimatta hän liikkuu ilmeisesti vilkkaasti laukkukaupalla; itse hän mainitsee erityisesti Viipurin läänin. Lapsien kasvaessa tarvitaan lisää tilaa; vaaran rinteelle rakennetaan toinen talo, näin syntyy Ala-Rimpi. Uljaskan oma talo sijaitsi nykyisen Ylä-Rimmin talon kohdalla. Viljelykset olivat pieniä ja kivisiä. Leivän jatketta saadaan läheisestä Juortanan järvestä sekä ympäröivistä metsistä.

Läheisimmät heimolaiset asuvat suon takana Kiima- ja Huosiusvaaralla. Matka Kiitehenjärven rantakylään ja Suomussalmen Kuiva- ja Hietajärvelle on lyhyt. Sieltä löytyvät lähimmät sukulaiset. Vuokinsalmi Hietajärven takana on Uljaskan vaimon Outin kotikylä.

Ilmestyvätkö Ontrei Huovinen ja Elias Ahtonen sattumoisin samaan aikaan Kuhmon Vartiuskylän koilliskulmaan? Näin ei mitään ilmeisemmin ole, vaan kysymys on luontevasta yhteistyöstä.

Tunnetusti Hietajärven Aution talossa isännöi 1800-luvun alussa Jöran Ahtonen.

Rengiksi tuli Lari Huovinen, jonka suvulle talo sittemmin siirtyi. Viimeistään tässä vaiheessa nämä suvut kohtaavat; yhteistyö ja kanssakäyminen jatkuivat ja suvut joutuivat yhteen myös avioliittojen kautta. Ahtosia on tänäkin päivänä rajan molemmin puolin, joskin Kiitehenjärven rantakylästä on elämä sammunut jo vuosikymmeniä sitten.

Elias Ahtonen siirtyi tuonilmaisiin keväällä 1918. Raja oli muodollisesti jo kiinni, mutta Uljaskan hautaukseen saatiin muistitiedon mukaan sotilasviranomaisilta poikkeuslupa. Niin matkasi keväntalven syvässä hangessa hevonen ja kaksi saattajaa vieden "Väinämöisen" Akonlahden Hukkasalmen Kalmosaareen. Hänen haudalleen pystytetyt muistomerkit ei ole tietoa, mutta tänä päivänä sitä olisi mahdoton tunnistaa. Vielä kesällä 1942 ja 1943 pystyttyä seisest ristit ovat tuhoutuneet ja kpronitsoistakin on jäljellä vain rippeitä. Rimmin Uljaska lepää kuusten varjossa kuunnellen Kiitehenjärven aaltojen laulua. Vain harvalla on tänä päivänä pääsy tälle kulttuurihistoriallisestikin pyhälle paikalle.

Keitä nämä "Väinämöisen" myötä maailman kuvataiteen historiaan pääseet Ahtokset sitten olivat? Muistitiedon mukaan Hietajärven ensimmäinen Ahtonen oli pieklo, sotilaskarkuri, Vienan Karjalan Tunkuan Koivuniemestä. Sotilaskarkuruus yli rajan molempiin suuntiin oli 1700-luvun lopulla hyvin yleinen ilmiö. Koivuniemen edustalla olevassa saarella sijaitsi aikanaan luostari. Tämän pohjalta voisi olettaa, että "ensimmäinen" Ahtonen olisi

ollut venäuskoinen. Näin muistitieto asian kertookin. Sana pieklo on tulkittu myös pakolaisuudeksi koko Venäjän "virallisesta" yhteiskunnasta, jossa vanhauskoisen tulkinnan mukaan paha oli päässyt valtaan 1600-luvun kirkollisten muutosten myötä. Tätä hallitsevaa sarvipäistä paha tuli symbolisoimaan Pietari Suuri, jonka aikana muutokset kirkossa edelleen jatkuivat!

Toisaalta Ruotsin kruunun ja kirkon papereissa Hietajärven ensimmäinen Ahtonen, siis Jöran (Georg, Göran), vaikuttaa pesunkestävältä luterilaiselta sotilalta Kuhmon Lentuan kylästä. Sellaisena hän myös näyttää säilyvän asuessaan ja kuollessaan Suomussalmen Hietajärvellä. Mutta mikä ja mistä oli miehiään Jöranin isä Johan?

Joka tapauksessa Jöran Ahtosta voitaneen pitää Kuiva-Hietajärven kyläyhteisön ensimmäisenä "rajamiehinä". Tämä sopsi hyvin Ruotsin valtakunnan politiikkaan asuttaa entisiä sotamiehiä itäiselle raja-alueelle. Jöranin ja hänen vaimonsa kuoltua Ahtokset katoavat Suomussalmen Hietajärveltä; osa Kuhmoon, osa Venäjän Karjalaan. Ahtokset hajaantuvat Kuhmon kyliin; osa lähtee aikaa myöten Venäjälle, omak-suu sikäläisen uskon ja jää sinne pysyvästi; osa siirtyy takaisin Kuhmoon. Näitä paluumuuttajia on Jöran Ahtosen lapsen nimi Rimmin Uljaska, Aksel Gallénin Väinämöinen.

HEIKKI RYTKÖLÄ

Kirjoittaja on Kainuun Museon johtaja.

Karjalan Heimo

KARJALAN SIVISTYSSEURAN ÄÄNENKÄNNÄTTÄJÄ

Runsaasti kuvitettu, aikaansa seuraava karjalainen aikakauslehti, 77. vuosikerta. Ilmestyy kuusi kertaa vuodessa kaksoisnumeroina. 220 sivua monipuolista lukemista Karjalan historiasta ja nyky-päivästä.

Tilausmaksu 1994 ..... 80 mk
(Suomi ja Pohjoismaat)

Muihin maihin ..... 90 mk

Maksun voi parhaiten suorittaa Karjalan Sivistysseuran ps-tilille 800015-61719 osoitteella Luotsik. 9 D 10, 00160 Helsinki.